

ke ile Asîr'e bağlayan iki modern otoyolun yapımıyla şehrin gelişmesi sürdü ve stratejik önemi arttı. 1980'de önce Melik Abdülazîz, ardından Ümmülkurâ üniversitelerine bağlanan Eğitim Fakültesi'nin açılmasıyla başlayan yüksek öğretim 2003'te Tâif Üniversitesi'nin kurulmasıyla bağımsız hale geldi. Suudi Arabistan'ın 1416'da (1995-96) düzenlenen idarî yapılanmasında Mekke bölge emirliğine bağlanan Tâif bugün nüfusu 570.000'e ulaşan (2009 yılının ortalarına ait tah.) hava alanına sahip modern bir şehirdir. Tâif'le ilgili eserler arasında İbn Allân'ın, *eṭ-Ṭayfû't-tâ'if bi-fazli't-Ṭâ'if'i* (*bi-târîhi Vec ve't-Ṭâ'if*) ve Muhibbuddin İbn Fehd'in *Tuḥfetü'l-le-ṭâ'if fi fezâ'ili'l-ḥabr İbn 'Abbâs ve Vec ve't-Ṭâ'if'i* sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 343; IV, 218, 420; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Ḥarâc* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Kahire 1396, s. 60, 65, 68, 76; Vâkıdî, *el-Megâzi*, III, 907, 922-938, 960-973; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, I, 209-210; II, 67-69; IV, 93, 117-127, 180-185; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, I, 164-165; II, 119-121; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 105-107, 129, 315, 357; Fâkihî, *Aḥbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1986-87, II, 300, 345, 367-368; III, 158, 174, 191-206; V, 99-101; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 273-274, 467-469; II, 133-134; a.m.f., *Fütûh* (Fayda), s. 79-84; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 203; II, 244, 344-346; III, 81-86, 95-100; IV, 85; V, 296; Hemdânî, *Şifâtü Cezireti'l-'Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî), Riyad 1397/1977, s. 258-260, 374-376; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sîreti'n-nebeviyye*, Beyrut 1403/1983, s. 192-195; Bekrî, *Mu'cem*, I, 64-67, 78; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 8-12; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 684-687; ayrıca bk. İndeks; İbnü'l-Mücvîr, *Şifâtü bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve ba'zî'l-Ḥicâz: Târîḫü'l-müstebsîr* (nşr. O. Löfgren), Leiden 1954, II, 18-25; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, III, 502-503; Takıyyüddin el-Fâsî, *Şifâ'u'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 142-146; II, 431-432; Necmeddin İbn Fehd, *İthâfû'l-verâ bi-ahbâri Ümmi'l-kurâ* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire 1404/1984, III, 22-23; Şâmî, *Sübütü'l-hüdâ*, II, 576-582; V, 556-566, 594; Ayyâşî, *er-Rihletü'l-'Ayyâşîyye*, Rabat 1397/1977, II, 116-125; Uceymî, *İhdâ'u'l-leṭâ'if min ahbâri't-Ṭâ'if* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1417/1996; J. L. Burckhardt, *Travels in Arabia*, London 1829, s. 63, 70-88; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, III, 197-216; Cevdet, *Târîh*, VII, 205-206; Muhammed Sâdık Paşa, *Delîlül-ḥac*, Bulak 1313/1896, s. 347-350; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 142-157; Selâhaddin el-Müneccid, *Dîrâsât fi târiḫi'l-ḥaṭṭi'l-'Arabî münzû bidâyetih ilâ nihâyeti'l-'aşri'l-Ümevî*, Beyrut 1972, s. 101-102, 114; Hamîdulah, *İslâm Peygamberi*, I, 482-505; a.m.f., *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1981, s. 188-199; Abdülmecid İsmâil Dağıstânî, *eṭ-Ṭâif: Medine fi merhale-i intikâl ve teḥavvül*, Cidde 1401/1981, s. 32, 36; Nâdiye Hüsni Sakr, *eṭ-Ṭâ'if fi'l-'aşri'l-Câhili ve şadri'l-İslâm*, Cidde 1401/1981; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Tâif Mahkûmları*, An-

kara 1985; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihî Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 308; Hatice Umurbek, *Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemlerinde Taif* (yüksek lisans tezi, 2008), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İrfan Ayca, "Sakif Kabilesi ve Tâif Şehrine İslâm Tarihi Açısından Bir Bakış", *AÜİFD*, XXXIV (1993), s. 209-235; H. Lammens, "La cité arabe de Taif à la veille de l'hégire", *MFOB*, VIII (1922), s. 115-327; a.m.f., "Sakif", *İA*, X, 98; a.m.f., "Tâif", a.e., XI, 672-674; M. Lecker, "al-Ṭâ'if", *EJ* (İng.), X, 115-116; Abdülkerim Özyayın, "Sencer", *DİA*, XXXVI, 509.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

TÂİ'-LİLLÂH

(الطائع لله)

(ö. 393/1003)

Ebû Bekr Abdülkerim Tâi'-Lillâh b. el-Fazl el-Mutî'-Lillâh b. Ca'fer el-Muktedir-Billâh el-Abbâsî

Abbâsî halifesi (974-991).

317'de (929) Bağdat'ta doğdu. Babası Halife Mutî'-Lillâh, annesi Rum asıllı bir câriyedir. Mutî'-Lillâh felç olunca Büveyhîler'e isyan ederek Bağdat'ta iktidarı ele geçiren başkumandan Sebük Tegin ona görevden ayrılmayı ve hilâfeti oğlu Ebû Bekir Abdülkerim'e devretmeyi teklif etti. Mutî'-Lillâh 13 Zilkade 363'te (5 Ağustos 974) hilâfetten çekildi ve oğlu Ebû Bekir Abdülkerim, Tâi'-Lillâh lakabıyla halife ilân edildi. Mutî'-Lillâh yaklaşık iki ay sonra vefat etti. Tâi'-Lillâh halife ilân edilmeden dört gün önce Büveyhî Hükümdarı İzzüddeve Bahtiyâr Bağdat'a tekrar hâkim olmuştu. Sebük Tegin ilk iş olarak Büveyhîler'i Bağdat'tan uzaklaştırdı. Bu sırada Türkler ve Sünniler Sebük Tegin'i, Şiîler Büveyhîler'i desteklediler. İzzüddeve ve amcasının oğlu Adudüddeve'nin Vâsî'ta bir araya gelip güçlerini birleştirmeleri üzerine Tâi'-Lillâh ve Sebük Tegin, Büveyhîler'le savaşmak için Vâsî'ta hareket etti. Bağdat civarındaki Diyâlâ Irmağı yakınında meydana gelen savaş esnasında Sebük Tegin öldü. Sebük Tegin'in askerleri halifeyi yanlarına alarak Tîkrî'te kaçtılar. Bağdat'a giren Adudüddeve, Tâi'-Lillâh'ı Bağdat'a getirip saygı ile karşıladı. Bağdat'ta yönetim yeniden Büveyhîler'in eline geçti. Halife, İzzüddeve ile Bahtiyâr'ın ve Adudüddeve'nin kızlarıyla evlenip Büveyhîler'le yakın ilişki kurmaya çalıştı.

Bu dönemde Bağdat'a hâkim olmak için mücadeleye girişen Büveyhî emirleri İzzüddeve Bahtiyâr ile Adudüddeve arasında Kasrülci'ste cereyan eden savaşta İzzüddeve yenilip esir düştü ve ardından öl-

dürüldü. Adudüddeve, Bahtiyâr'ın katlinden sonra kumandanlar, eşraf, kadılar ve diğer ileri gelenlerle birlikte halifenin huzuruna çıktı (9 Cemâziyelevvel 367 / 23 Aralık 977). Yapılan törende Halife Adudüddeve'ye sultânî hil'atler, mücevherlerle süslü bir taç ve gerdanlık, ayrıca Tâcü'l-mille lakabını verdi, kılıç kuşattı ve iki sancak hazırlattı. Bunlardan biri emirler içindi, diğeri sadece veliahtlara mahsustu ve o güne kadar Abbâsî hânedanı dışında hiç kimseye verilmemişti. Ardından Halife Adudüddeve'ye kıymetli hediyeler gönderdi (İbnü'l-Cevzî, VII, 87); namaz vakitlerinde nevbet çaldırmasına ve hutbelerde adının zikredilmesine izin verdi (İbn Miskeveyh, VI, 446).

Adudüddeve'nin ölümünden sonra kumandanlar oğlu Ebû Kâlicâr Merzûbân'a Samsâmüddeve adıyla biat ettiler (372/983). Tâi'-Lillâh, Samsâmüddeve'ye Şemsülmille lakabını vererek saltanatını tasdik etti. Ancak kardeşi Şerefüddeve onun emirliğini tanımadı. Şerefüddeve'nin Ahvaz'ı ele geçirmesi üzerine (375/985) Samsâmüddeve kendisine elçi göndererek adının hutbede zikredilmesi ve kendisinden sonra saltanata geçmesi şartıyla onunla barış yaptı. Tâi'-Lillâh da Şerefüddeve'ye hil'atler gönderip bu barışı onayladı. Fakat Şerefüddeve son anda vazgeçerek Vâsî'tı ele geçirip Bağdat üzerine yürüyünce Samsâmüddeve ona itaat arzetti. Şerefüddeve kardeşini yakalatarak hapsedirdi.

Şerefüddeve'nin Bağdat'a hâkim olduğu dönemde Türkler'le Büveyhîler arasında gerginlikler ve çatışmalar ortaya çıktı. 379'da (989) Şerefüddeve'nin ölümünün ardından Halife Tâi'-Lillâh onun kardeşi Ebû Nasr Firûz'u Bahâüddeve ve Ziyâül-mille lakabıyla sultan ilân etti ve kendisine hil'atler verdi. Askere maaş ödemedeki sıkıntı çeken Bahâüddeve, Tâi'-Lillâh'ın malına göz dikti, adamlarıyla birlikte Bağdat'a gidip halifeyi tahtından indirdi ve hilâfet sarayı yağmalandı. Halife bir elbiseye sarılarak Bahâüddeve'nin sarayına götürüldü. Tâi'-Lillâh orada şahitler huzurunda hilâfetten çekildiğini bildirdi (12 Ramazan 381 / 22 Kasım 991). Bazı müellifler, Tâi'-Lillâh'ın Bahâüddeve'nin yakın adamlarından Ebû'l-Hasan İbnü'l-Muallim adlı bir kişinin kışkırtmaları neticesinde hal'edildiğini söyler. 379 (989) yılında Tâi'-Lillâh'tan kaçıp Batîha'ya sığınan amcasının oğlu Ebû'l-Abbâs Ahmed, Kâdir-Billâh lakabıyla hilâfet makamına getirildi. Bahâüddeve, Tâi'-Lillâh'ı üç yıl sonra Kâdir-Billâh'a teslim etti. Gözlerine mil çekilen Tâi'-Lillâh bundan sonraki hayatını Kâdir-Billâh'ın yanında gözaltında geçirdi.

Tâi'-Lillâh döneminde Abbâsîler'in nüfuz alanı çok daraldı. Suriye ve Hicaz'da hutbe Fâtımîler adına okundu. Musul ve Suriye'de Hamdânîler'in gücü azalırken Büveyhîler güçlenmeye başladı. Adudüddeve'nin Irak hâkimiyeti döneminde Hamdânîler, Musul'u ona terketmek zorunda kaldılar. Adudüddeve bütün Diyarbekir ve Diyârnebia bölgeleriyle Diyârımudar'ın önemli bir kısmını ele geçirdi. Samsâmüddeve'nin saltanatı devrinde hâkimiyet alanlarını Musul'a kadar yaymaya çalışan Mervânîler, Diyarbekir bölgesine hâkim oldular. Mâverâünnehir ve Horasan'da hüküm süren Sâmânîler, Büveyhîler'in elinde bir kukla olduğuna inandıkları Kâdir-Billâh'ın halifelikliğini tanımadılar. Sâmânî Emîri II. Nûh hutbelerde ve sikkelerde Tâi'-Lillâh'ın adını okutmaya devam etti. Gazneliler'in ilk hükümdarı Sebük Tegin de aynı şekilde davrandı. Sâmânî Emîri II. Abdülmelik b. Nûh b. Mansûr'u 389'da (999) Merv'de mağlûp ettikten sonra Horasan'a hâkim olan Gazneli Mahmud dinî-siyasî düşüncelerle bölgede hutbenin Kâdir-Billâh adına okunmasını emretti. Kâdir-Billâh da onun Horasan hâkimiyetini onaylayıp kendisine Yemînüddeve ve Emînü'l-mille lakaplarını verdi. Tâi'-Lillâh 1 Şevval 393 (3 Ağustos 1003) tarihinde vefat etti ve Kâdir-Billâh'ın kıldırıldığı cenaze namazının ardından Rusâfe'de defnedildi. Yüzünde çiçek hastalığının izleri vardı; burnu şiirlere konu olacak kadar büyüktü. İbnü'l-Haccâc bir şiirinde onun burnuyla alay eder (İbnü'l-İmrânî, s. 179-180). Dönemin ünlü şairlerinden Şerîf er-Radî, Tâi' için yirmi üç methiye ve bir mersiye yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Miskeveyh. *Tecâribü'l-ümem* (nşr. Ebü'l-Kâsım İmâmî), Tahran 1421/2001, VI, 373, 446; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûfî), Beyrut 1422/2001, XII, 359-360; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fî târihi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 179-182; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 86-87, 224; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 637, 645, 650-651, 688, 710; IX, 9, 18, 65-66, 79-80, 93, 175; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ'*, XV, 118-127; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût – Türkî Mustafa), Beyrut 1420/2000, XIX, 59-60; M. Nâzım, *The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 164; H. Busse, *Chalif und Grosskönig die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, bk. İndeks; Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, *eş-Şerîf er-Radî: Hayâtühû ve dirâsetü şî'rih*, Kahire 1986, I, 112-124; Masudul Hasan, *History of Islam*, Lahore 1987, I, 278-280; Fikret İşıtan, "Tâyi", *İA*, XII/1, s. 68-69; K. V. Zetterstéen – [C. E. Bosworth], "al-Tâi' Li-Amr Allâh (or Li'lillâh)", *EP*² (İng.), X, 115; Abdülkerim Özeydin, "Adudüddeve", *DİA*, I, 392-393.

ADNAN DEMİRCAN

TAİZ

(تَايز)

Yemen'de bir şehir.

San'a'nın 195 km. güneyinde ve Aden'in 140 km. kuzeybatısında Cebelisabr'ın kuzey eteklerinde deniz seviyesinden 1400 m. yükseklikte kurulmuştur. Günümüzde ülkenin en büyük sanayi merkezlerinden biri olup nüfusu 540.000'dir (2009 tah.). Şehrin tarihine dair en eski bilgiler Suleyhîler dönemine (1047-1138) kadar gitmekle beraber asıl gelişmesi Resûlîler devrinde (1229-1454) başşehir olduğu yıllara rastlamaktadır. İslâmiyet'in Yemen'de yayılışı sırasında Muâz b. Cebel, San'a'dan Taiz yakınlarındaki Cened'e gelmiş ve burayı İslâm'a davet için merkez edinmişti. Suleyhîler'den Sultan Abdullah b. Muhammed zamanında Sabr ve Ta'ker (Ta'kür) kaleleri arasında Taiz adıyla yeni bir kale yapıldı. Kısa sürede bir vali tarafından yönetilecek kadar gelişen Taiz, Suleyhîler'in önemli yerleşim merkezlerinden biri oldu. Eyyûbîler döneminde (1173-1229) Taiz'i ikamet merkezi edinen Turan Şah ve kardeşi Tuğtegin köşkler ve medreseler yaptırarak şehri imar ettiler. Şehrin asıl gelişimi, Resûlî hânedanının ikinci sultanı el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf'un Taiz'i 653'te (1255) başşehir yapmasıyla başladı ve zaman içinde onlarca cami, medrese ve hamam inşa edildi. Taiz'de kurulan darphâne Resûlîler adına sikke bastırılmaktaydı. Bu dönemden günümüze ulaşan eserler arasında Resûlî sultanlarının yaptırdığı, Eyyûbî mimari tarzını andıran Mansûriyye, Muzafferiyeye ve Eşrefiyeye cami ve medreseleri yer almaktadır. Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Müeyyed Dâvûd'un 672'de (1273-74) Taiz'de inşa ettirdiği medresenin kütüphanesinde 100.000 kitap bulunduğu rivayet edilmektedir.

Yâkût el-Hamevî, Taiz'i Yemen'in VII. (XIII.) yüzyıldaki büyük kalelerinden biri olarak tanıttığı gibi (*Mu'cemü'l-büldân*, II, 40) çağdaşı İbnü'l-Mücâvir de bizzat gezdiği bu kaleyi, Hindistan ticaretinin önemli bir durağı sayılan Aden Limanı'nda her yıl elde edilen gelirin korunmak amacıyla getirildiği bir yer diye kaydeder. Ayrıca taş ve alçıdan inşa edilen surları ve muhkem kapıları ile oldukça sağlam durumda olan Taiz Kalesi'nin suyunun Sabr dağından geldiğini yazar (*Şifâtü bilâdi'l-Yemen*, s. 184-189). İbn Battûta, VIII. (XIV.) yüzyılın sonlarında geldiği Taiz'den ülkenin en büyük ve güzel şehirlerinden biri olarak bahsetmektedir. O dönemde üç mahalleden olu-

şan Taiz'de Resûlî sultanı, maiyeti ve devlet ricâlinin Mağribe'de, bey ve askerlerin Udeyne'de, halkın ise içerisinde büyük çarşısı bulunan Mehâlib'de oturduğunu kaydetmektedir (*Seyahatnâme*, I, 272). Resûlîler'in son devirlerinde sıkça ortaya çıkan veba salgınlarından Taiz de etkilendi. Tâhirîler döneminde şehir siyasî ve ticarî önemini kaybetti ve Taiz Kalesi hapisane şeklinde kullanıldı. Nihayet 1500 yılı civarında Tâhirîler'in merkezi Taiz'den San'a'ya taşındı.

Portekizliler'in Kızıldeniz'e kadar gelmesiyle birlikte Taiz önce Memlûkler'in, ardından Osmanlılar'ın kontrolü altına girdi. Memlûk kumandanı Barsbay'ın emrindeki Mısır ordusu 16 Safer 923'te (10 Mart 1517) Taiz'i ele geçirdi. Daha sonra Ammâr kabilesinin tuzağına düşen Barsbay öldürüldü. Yavuz Sultan Selim, Memlûkler'i ortadan kaldırdırca Emîr Ramazan adlı bir levendi Taiz'in idaresiyle görevlendirdi. Onun levendlerin başlattığı bir isyanda öldürülmesi üzerine yerini Tavil lakaplı Ali Bey aldı (1523). 931'de (1525) Selman Reis idaresindeki Osmanlı donanmasının Yemen sahillerinde dolaştığı sırada Emîr Hüseyin Rûmî Taiz'i aldı ve Yemen mutasarrıflığına getirildi (Âlî, vr. 19^b). Selman Reis, Vezîriâzam İbrâhim Paşa'ya sunduğu ve Hindistan deniz ticaret yolunun önemi üzerinde durduğu 10 Şâban 931 (2 Haziran 1525) tarihli raporunda yolların güvenliğinin sağlanması ve Portekizliler'in eline geçmiş olan kalelerin geri alınması gerek-

Taiz'den bir görünüşü

